

La Svizra, pajais da linguas

Museum naziunal svizzer Turitg | 15-09-2023 – 14-01-2024 | 2. plaun construcziun nova

Gir tras l'exposiziun

Las linguas èn en Svizra in bain cultural immaterial central, sin il qual i vegn dà in sguard istoric-cultural en questa exposiziun. Sin in viadi acustic percurran las visitadras ed ils visitaders il territori linguistic svizzer en il spazi ed en il temp. Per quest intent portan ellas ed els uregliers ch'èn colliads cun in sistem da tracking. Quai permetta ad ellas ed ad els da sa mover libramain en il local, da scuvrir cuntegn interactivs e da s'aprofundar en munds da tuns traidimensiunals.

Intro: Halla da la staziun

Al cumenzament da l'exposiziun survegnan las visitadras ed ils visitaders uregliers ed elegian lur lingua. Gia cun metter si ils uregliers sfundran ellas ed els en ina culissa acustica plurilingua d'ina halla da la staziun che simbolisescha a medem temp il cumenzament dal viadi tras il pajais da linguas sco er l'inscunter da differentas linguas e da different dialects en il spazi public. La halla da la staziun n'è betg mo inscenada acusticamain, mabain er tras in object pregnant: L'anterieur indicatur general da la staziun principala da Turitg ch'è vegnì programmà da nov dal duo d'artists tessinai Gysin & Vanetti e che gioga ussa cun la lingua, cun musters e cun il tun da las tavlettas che giran.

Al punct da partenza da la visita guidada beneventan las duas vuschs d'ina guida da viadi e d'in praticant da museum las visitadras ed ils visitaders. Las duas personas als accompognan en furma d'ina dialog sin lur viadi. Las vuschs da l'audioguid èn vegnidas registradas en las differentas translaziuns da Julia Leitmeyer (tudestg), Vincent Veillon (franzos), Margherita Coldesina (talian), Olivia Spinatsch (rumantsch) e Cyril Jost (anglais). Il comicher romand Vincent Kucholl represchenta il praticant en tut las versiuns linguisticas auter ch'en la taliana, là èsi il curatur Thomas Bochet. Las duas vuschs accompagnantas envidan sco emprim a scuvrir las ramurs en la staziun virtuala. Sche las visitadras ed ils visitaders sa movan en il local, scuvran ellas ed els in virivari da vuschs cun frusas fragmentadas e cun dialogs en pliras linguas, e sa famigliariseschan a medem temp cun la tecnica interactiva e cun il tun traidimensiunal.

Emprima part: Istorgia da las regiuns linguisticas en Svizra

En l'emprima part emprendan las visitadras ed ils visitaders d'enconuscher en moda interactiva ed auditiva las regiuns linguistics creschidas istoricamain. Ultra da quai survegnan ellas ed els ina invista dal jenic, dal jiddic e dal talian sco lingua da migraziun sco er da la naschientscha dals quatter vocabularis naziunals.

Tut las regiuns linguistics han percurrì in process da standardisaziun, èn dentant sa svilupadas en differenta moda gist sin il plaun da la lingua discurreda. En la Svizra franzosa èn ils dialects regiunals, ils uschenumnads patuas, vegnids stgatschads per gronda part fin la fin dal 17. tschientaner dal franzos. Questa lingua ch'è resultada a la curt roiala franzosa, è sa derasada adina pli fitg tras ils refurmaturs da la Frantscha dal nord a Genevra ed a Neuchâtel. La regulaziun linguistica centralistica en Frantscha ha er influenzà la Svizra franzosa, spezialmain suenter la Revoluziun franzosa. Uschia demussa in cudesch da grammatica genevrin da l'onn 1790, co che la lingua franzosa è vegnida rectificada severamain da noziuns e d'expressiuns localas.

Ultra dals objects intermediesschan er documents da tun istorics e contemporans la diversidad da las linguas discurredas. Sin ils taburets distribuids en il local pon vegnir tadlads trais exempels da dialect tar mintga territori linguistic. Per la Svizra franzosa audan las visitadras ed ils visitaders mintgamai in exempel per il patua giurassian e per il patua che vegn discurrì anc oz ad Évolène. In ulteriur exempel dal chantun Vad mussa, che la lingua franzosa actuala da la Svizra franzosa sa differenziescha oravant tut tras ils accents.

En la Svizra tudestga ha medemamain la refurmaziun e la stampa da cudeschs gi ina influenza impurtanta sin la derasaziun da la scrittira, sco che l'exempel da la Bibla turitgaisa da l'onn 1524 mussa. Cuntrari a las autras regiuns linguistics è la stigmatisaziun dals dialects dentant stada main consequenta: Il 19. tschientaner han ils dialects dal tudestg svizzer survegnì ina revalitaziun positiva. Scripturs e perscrutaders han cumenzà a documentar ed a cultivar il dialect, per exempel en la «Sammlung von Schweizer Kühreihen und Volksliedern» da l'onn 1826.

En il rom da quest interess per il dialect è sa sviluppà l'onn 1881 en la Svizra tudestga l'emprim vocabulari dialectal svizzer. Ils objects dals archivs dals vocabularis dialectals dals quatter territoris linguistics illustreschan las stentas da la perscrutaziun dialectala dapi la fin dal 19. tschientaner, da preservar ils dialects da la mort smanatschanta.

Per la Svizra taliana mussa in cudesch da statuts da Sonvico da l'onn 1473, co che notars tessinai han cumenzà il 15. tschientaner a scriver – empè d'en latin – en ina lingua maschadada dal dialect lumbard local, d'in dialect scrit da Firenze e da latin. Il talian toscan caracterisà da Dante è sa profilà sco lingua da scrittira e lingua administrativa, fin ch'el è la finala s'establì tras las scolas er sco lingua discurrida.

Il territori rumantsch tanscheva ina giada fin al Lai da Constanza, è dentant baud vegnì stgatschà dal tudestg, sco quai che l'istorgia d'ina vopna dal chantun son Gagl demonstrescha. Tschintg cudeschs da scola intermediéschan che la standardisaziun en il rumantsch n'è betg ida en direziun d'ina lingua, mabain ha gì lieu en tschintg uschenumnads idioms, ch'èn sa sviluppads en las regiuns da muntogna incoerentas che avevan pauc contact in cun l'auter. In'ediziun dal Pledari Grond simbolisescha la finala la prestaziun da standardisaziun la pli giuvna dal rumantsch al rumantsch grischun.

Ma betg mo las linguas naziunalas actualas, er autras linguas han en Svizra ina istorgia che tanscha lunsch enavos. Uschia pon ins decifrar il jenic – ch'è reconuschì oz sco lingua minoritara, che vegn dentant dividì darar cun la publicitad – en l'exposiziun sin ina tavla da lain. In dialect jiddic dal vest vegniva anc discurrì fin l'ultim tschientaner en las vischnancas dal Surbtal. Quai cumprova ina taila cun muster da retgamada cun bustabs ebraics.

Auters documents documentéschan il svilup da la lingua tras migraziun: Uschia audan ins in document da tun da code switching tranter tudestg svizzer e talian, e cun in radio dals onns 1960 vegn raquintada l'istorgia dal talian sco lingua franca durant il temp da la migraziun da l'Italia en Svizra per motivs da lavur.

Segunda part: Politica da linguas ed identitad

La quadrilinguitad uffiziala da la Svizra definescha oz il maletg ch'il pajais ha da sasez. Ella sa basa bain sin il svilup istoric da las regiuns linguisticas mussadas avant. Sin plaun politic è ella dentant pir sa sviluppada cun la fundaziun dal stadi federal modern avant 175 onns. La segunda secziun da l'exposiziun sa deditgescha a la politisaziun da la quadrilinguitad en Svizra. En il center stat la lutga cuminaivla per la(s) lingua(s) e per la dumonda, sche e co che la quadrilinguitad tutga a l'identitad svizra.

Per lung d'ina cronologia stattan differents objects per singuls muments da la politisaziun da la lingua. La Constituziun federala da l'onn 1848, en la quala las trais linguas principalas da la Svizra daventan linguas naziunalas da la Confederaziun, marchescha il mument, nua che la Svizra daventa uffizialmain in stadi pluriling.

En il context da las tendenzas naziunalistas il cumenzament dal 20. tschientaner era la Svizra dividida per lung dal cunfin linguistic, e cunzunt avant e durant l'Emprima Guerra mundiala hai dà ina polarisaziun tranter la «deutsche Schweiz» e la «Suisse française», quai che vegn per exempel preschentà en il Nebelspalter dals 10 da november 1917 cun ina caricatura. A l'instrumentalisaziun da las cumanzas linguisticas per intents naziunalistics vegnan dentant opponidas en Svizra la plurilinguitad sco er las «valurs veglias» apparentas da la Confederaziun. La quadrilinguitad è daventada in element essenzial da l'identitad naziunala. L'onn 1938 è il rumantsch uschia vegnì francà sco quarta lingua naziunala en la constituziun.

En la segunda mesad dal 20. tschientaner hai adina puspè dà tensiuns tranter las regiuns linguisticas. Il foss politic il pli cler per lung dal cunfin linguistic è sa mussà ils 6 da december 1992 tar la votaziun davart la participaziun da la Svizra al Spazi economic europeic SEE. Betg mo la caricatura dal «röstigraben» da la gasetta *24 heures* dals 7 da december 1992, er differentas contribuziuns da radio en tun original laschan sentir las visitadras ed ils visitaders il foss profund tranter la Svizra tudestga e la Svizra franzosa da quel temp.

Il placat davart l'anglais tempriv en scola primara accentuescha la finala in conflict linguistic actual: Il fatg, ch'i vegn instruì oz en intgins chantuns da la Svizra tudestga anglais empè da franzos sco emprima lingua estra, vesan chantuns da la Svizra franzosa sco smanatscha da l'identitad culturala da la Svizra. Questa «dispita linguistica» mussa, che la politica da linguas da la Svizra sa mida anc oz cuntinuadamain e chaschuna novas dumondas.

En il mez dal terz local entran las visitadras ed ils visitaders en in'atmosfera da restaurant che po – tut tenor il territori linguistic – tunar differentamain. Vi da quatter maisas grondas sa mettan las guidas ed ils guides da viadi virtuals e lur accumpagnament per far ina pausa. Uschia scuntran ellas ed els represchentantas e represchentants da las quatter regiuns dal pajais ed entran en discussiun cun ellas ed els: Ins auda vuschs enconuschantas sco quellas da Patti Basler, Flavio

Sala, Vincent Kucholl e Flavio Spescha. Da lur perspectiva correspondentia persifleschan ellas ed els temas da la politica da linguas sco er stereotips ed emprovan er da discurrer en englais ed en las autras linguas naziunalas.

Da las maisas vesan ins ina installaziun da medias cun quatter moniturs. Ina cumpilaziun d'emissiuns da las quatter parts da la Svizra sugerescha in «zapping» tras il program da televisiun da la Svizra. Contribuziuns pli veglias e pli novas s'alterneschan, per part tematiseschan ellas la lingua tematicamain, mintgatant avran ellas parallelas esteticas, ed alura audan ins puspè ellas en moda sincrona en quatter linguas. En quest connex cumparan fatschas e formats enconuschents sco er intginas perlas dals archivs dals quatter programs da televisiun svizzers publics.

Terza part: Societad plurilingua

La Svizra è in pajais quadriling, ma la societad svizra è plurilingua. A la piazza da lavur, sin via u a chasa vegn discurrì in grond dumber da linguas e da dialects. Circa dus terzs da la populaziun dovran regularmain dapli ch'ina lingua. I dat dentant er bleras personas che discurren mo ina suletta lingua. Passa 20 pertschient da la populaziun inditgeschan ina lingua betg naziunala sco lur emprima lingua. En l'ultima part da l'exposiziun vegnan nov personas a pled, che han tuttas ina relaziun speziala envers la lingua ed envers la plurilinguitad. En in cumpartiment da tren fictiv scuntran las visitadras ed ils visitaders per exempel il scriptur Usama Al Shahmani che discorra davart il scriver en ina lingua estra, Pirmin Vogel che dat ina invista da la lingua da segns, Alizé Rose-May Monod che sa fatschenta cun lingua inclusiva, la Canadaisa Mary Yacob che raquinta da la perspectiva da las forzas da lavur da l'exteriur en Svizra, l'Eritrean Abdu Mohammed Andu che discorra otg differentas linguas, Lily Lucy che descriva la lingua dals giuvenils u er la Cosovara Shemsije Elshani che discorra davart lingua sco impediment e schanza. Els tuts contribueschan a la diversitad linguistica da la Svizra.

A la fin da l'exposiziun vegnan las visitadras ed ils visitaders deliberads da lur accumpagnament da viadi virtual e supplitgads da consegnar ils uregliers. Silsuenter pon ellas ed els sezs laschar enavos in commentari davart lur experientscha cun linguas en Svizra en ina pitschna enquista.